

Edebî Metinlerde Ağız Kullanımı: Recep Seyhan Örneği

Dialect Use in Literary Texts: Example of Recep Seyhan

Melike S. Turan

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli/Türkiye

e-posta mozevren@klu.edu.tr

orcid 0000-0001-9535-5485

doi 10.54316/dilarastirmalari.1399748

Atıf

Citation

Turan, Melike S. (2024).
Edebî Metinlerde Ağız
Kullanımı: Recep Seyhan
Örneği. *Dil Araştırmaları*,
34: 213-225.

Başvuru

Submitted

03.12.2024

Revizyon

Revised

12.01.2024

Kabul

Accepted

07.04.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2024

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

Öz

Dil, bünyesinde barındırdığı söz varlığı ile toplum ve toplumun kültürüne dair taşıdığı izleri yansıtır. Dil konuşuru, bulunduğu coğrafyaya göre dil sahası içinde söyleyiş farklılıkları gösterir. Bu hususta dil konuşurunun kodlanmamış bilgisi devreye girer. Bu çalışmada doğup büyüdüğü ilin ve civar illerin söz varlığını edebî metne taşıyan Recep Seyhan'ın *Azazil'in Kapısı*'nda adlı hikâye kitabı incelenmiş ve içinde barındırdığı ağız unsurlarının söz varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen söz veya söz grupları üç başlık altında toplanmıştır: *Derleme Sözlüğü*'nde Geçen Sözcükler, Hem *Derleme Sözlüğü*'nde hem de *Türkçe Sözlük*'te Geçen Sözcükler, *Derleme Sözlüğü*'nde Geçmeyen veya Farklı Anlamda Verilen Sözcükler.

Anahtar Kelimeler: Recep Seyhan, *Azazil'in Kapısı*'nda, Ağızlar, Metinlerde Ağız Kullanımı

ABSTRACT

Language and culture are always in an uninterrupted relationship. Undoubtedly, the way to understand the life of a society is through language. Language reflects the vocabulary it contains and the daily trace it carries everywhere in society and society. Language speakers show differences in pronunciation according to their geography and language area. When this issue is expressed, uncoded information comes into play.

Recep Seyhan's story book titled *Azazil'in Kapısı*'nda, which carries the literary text of the vocabulary of this growing province and the surrounding provinces, was examined and the vocabulary of the dialect elements it contained was determined. The identified words or word lists are grouped under three headings: Words Mentioned in *Derleme Sözlüğü*, Words Appearing in Both

the *Derleme Sözlüğü* and *Türkçe Sözlük*, Words Not Mentioned in *Derleme Sözlüğü* or Words Given in a Different Meaning.

Keywords: Recep Seyhan, *Azail'in Kapısı*'nda, Dialects, Dialect Use in Texts.

EXTENDED ABSTRACT

Language and culture are two important concepts that change each other and cannot be considered separately. The cultural changes that a nation and a life undergo throughout its life undoubtedly reveal themselves.

Cultural changes; Depending on history, ministry, political and socio-cultural differences, it finds reflection first in the minds of the society and then in the language of change in the world. In Muharrem Ergin's words, language has two aspects: Spoken language and written language. Spoken language is the natural language used in daily life. It shows different forms depending on its geography and language area. In other words, dialects are different ways of speaking within the measurement language. It differs significantly from the metrical language in its morphological, phonological, syntactic and lexical dialect features. When this issue is brought up, uncodified information comes into play.

Dialect, in other words dialect, is considered an indicator of how the language is spoken. Therefore, it is undeniable that there is a close relationship between the language of measurement and the dialect. Standard language; While spoken language is static and conservative compared to spoken language, spoken language is always open to change and development, and with this change and development, the detailed formation of new components in dialects occurs faster than the measured language. For this reason, dialect is considered among the ways that the metrical language meets the concept.

A word used in a certain segment of the society is transferred to the middle language when necessary and included in the usage area of the person speaking the language. In this way, when transferred to the measured language living in dialects, it both adds richness to the language and reduces the borrowing of the language from foreign languages. Therefore, it can be easily achieved with moderate demands by expanding the usage area and increasing usage efficiency. Thus, the language meets the style it needs with the words that actually exist within itself.

These written texts; While dialects can be combined, morphological, phonological, syntactic and lexical dialect features can also be found interspersed throughout literary works. It is even possible to come across compiled studies of these products. It is seen that some literary works written in measured language include more or less dialect for various reasons. It is known that authors who include dialect features in their works contribute to the understanding of the social segment in general. Writer; He uses mouth signs to draw the reader into the work and to reveal the work in all its nakedness, so that the reader can be drawn further into the work.

Different dialect elements can be used together in literary texts. As seen in the study, the usage area of the words in the *Derleme Sözlüğü* is not limited to Amasya and surrounding provinces. In addition, it is concluded that 11 words in both the *Derleme Sözlüğü* and the *Türkçe Sözlük* were created over time by passing from dialects to the standard language as needed. In this case, the language meets the required concept not through quotation, but through the language element used in a certain region within the language itself. It is also possible to mention that there are 4 words that are mentioned in the work but are not included in the *Derleme Sözlüğü* and should be included as the beginning of the article in the *Derleme Sözlüğü*. Adding these words to the dictionary will contribute to the enrichment of the dictionary, at least to some extent.

It is obvious that the use of dialect in works will contribute to the development of the language. Studies carried out in this manner play an important role both in revealing the

vocabulary of dialects and in maintaining the existence of the language's vocabulary in written sources against its dissolution and disappearance over time.

0. Giriş

Dil ile kültür birbirinden ayrı düşünülmeceği gibi birbirini tamamlayan iki önemli kavramdır. Bir milletin, bir toplumun yaşamı boyunca geçirdiği kültür değişimleri kendisini dile yansıtır. Çünkü “kültürde ne varsa dilde vardır. Dildeki her şey kültürden gelir. Kültür dilde yaşar, gelişir, birikir” (Aksan 2020: 20).

Kültür değişimleri; tarihi, coğrafi, siyasi ve sosyokültürel farklılıklar neticesinde ilk olarak toplumun zihninde daha sonra ise dilinde değişim gösterir. Böylelikle bu değişim dildeki karşılığını bulur. “İşte dilde meydana gelen bu ilk ve en küçük farklılıklara ağız [denir]” (Buran 2002: 97). Muharrem Ergin’in ifadesiyle de bir dilin konuşma dili ve yazı dili olmak üzere iki cephesi vardır. Konuşma dili, günlük hayatta kullanılan tabii dildir. Bulunduğu coğrafyaya göre dil sahası içinde farklı biçimler gösterir. Bu noktada Ergin, ağızları konuşma dili içine alarak “bir memleketin çeşitli bölgelerindeki söyleyiş farklılıklarına verilen ad” olarak tanımlar (Ergin 2012: 9-10). Buna göre ağızlar, ölçünlü dil içinde bulunan farklı konuşma biçimleridir. Ağızlar, ölçünlü dilden morfolojik, fonolojik, söz dizimsel ve leksikal özellikler açısından ayrılır. Bu hususta dil konuşurunun kodlanmamış bilgisi devreye girer.

Ölçünlü dil, konuşma diline nispeten muhafazakârdır; konuşma dili ise her daim değişime açıktır. Ergin’in deyimiyile konuşma dilinin bir parçasını oluşturan ağızlar (Ergin 2012: 9-10), aynı zamanda ölçünlü dilin kavram karşılama yöntemlerinden de birisidir. Belli bir kesimde kullanılan gelen bir sözcük, ihtiyaç dâhilinde ölçünlü dile taşınarak dil konuşurunun kullanım alanında yer alır. Böylelikle ağızlarda yaşayan sözcükler, ölçünlü dile taşındıklarında hem dile zenginlik katar hem de dilin yabancı dillerden alıntılama yapmasını azaltır.

“Ağızlardan alınan kelimeler bazı yöresel yazılı metinlerde kullanılabilir, bilim alanları için terim olabilir ve ortak dili kullanan çeşitli yazarların ve ediplerin yazılarında yer alabilir. Özellikle ortak dili kullanan yazarların ve ediplerin eserlerinde kullanılan konuşma diline ait kelimeler, yazı diline geçme durumunun ilk aşamasını geçmiş sayılırlar. Bundan sonraki aşama bu kelimelerin yaygınlaşmasıdır” (Buran 2002: 103).

Bundan dolayı artık kullanım alanı genişleyen ve kullanım sıklığı artan sözcüğün ölçünlü dile taşınması kolaylaşır. Böylece dil, ihtiyacı olan sözcüğü aslında kendi içinde var olan sözcükle giderir.

Yazılı metinler içinde çeşitli ağız özelliklerine yer verilebilir ve bu hususta dikkat edilmesi gereken bir konu vardır ki o da “Ağız ve edebiyat ilişkisinden söz ederken iki hususu birbirinden ayırmak gerekir. Bunlardan ilki bir ağzın temel anlatım dilini oluşturduğu metinler anlamında ağız edebiyatı, ikincisi ise standart dille yazılmış bir edebi metinde çeşitli nedenlerle ağız örneklerine yer verilmesi anlamında edebi metinlerde ağız kullanımıdır” (Demir 2009: 98). Nasıl ki

“kültürün bel kemiği sayıla[n] dil” (Aksan 2015: 64), konuşunun bulunduğu toplumdaki izler taşır. Metinlerde kullanılan ağız, kùltüre bağlı dil malzemelerinin gün yüzüne çıkmasında önemlidir. Eserlerde ağız özelliklerine yer verilmesi, ağızların söz varlığını ortaya çıkarır ve zamanla dilin söz varlığı eriyip yok olsa bile yazılı kaynaktaki varlığını devam ettirir. Ağız unsurlarına yer veren edebî eserlerde ölçünlü dilde kullanılmayan sözcükler yanında ölçünlü dilden farklı söyleyişe sahip sözcüklere de başvurulur. Bu da dilin kültürel zenginliğinin göstergesidir.

“Konuşma diline ait sözcüklerin yazı diline geçişini sağlayan en önemli yol, bu sözcüklerin çeşitli yazılı metinlerde kullanılmasıdır” (Buran 2002: 103). Bu yazılı metinler; ağız derlemeleri olabileceği gibi edebî eserlere serpiştirilmiş morfolojik, fonolojik, söz dizimsel ve leksikal özellikleri de olabilir. Nitekim bu tarzda yazılmış eslere rastlamak da mümkündür. Ölçünlü dil ile yazılan bazı edebî eserlerde az veya çok çeşitli sebeple ağız özelliklerine yer verildiği görülür. Buran’ın tespitine göre Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Ömer Polat, Mustafa Necati Sepetçiöğlü, Tarık Buğra, Talip Apaydın, M. Akif Ersoy, Reşat Enis Aygen, Mustafa Kutlu, Kemal Bilbaşar, Abdurrahim Karakoç” (Buran 2002: 103) gibi yazar ve şairler bunlardan sadece birkaçıdır. Eserlerinde ağız özelliklerine yer veren yazarlar, genellikle toplumcu gerçeği anlayışta eserler verdikleri bilinir. Yazar; okuru eserin içine çekmek ve eseri daha gerçeği kılmak için ağız özelliklerini kullanır. Halkın yaşadıklarını halkın diliyle vererek etkili bir anlatım sağlamayı amaçlar (Göztaş 2017: 117).

Eserlerinde ağız unsurlarına yer veren yazarlardan birisi de 1980 sonrası Türk hikâyeciliği alanında yer alan merhum Recep Seyhan’dır. Seyhan, “1954 yılında Amasya’nın Taşova ilçesine bağlı Yeşilyurt köyünde dünyaya gel[miştir]” (Turan 2022: 5).

“1979 yılından beri edebiyat çevrelerinde adına rastlanılan Seyhan; eserlerinde daha çok özlüm, bireyin nesnelere veya nesnelere birey üzerindeki hâkimiyeti, yabancılaşma, toplumsal baskılar, yalnızlık, iletişimsizlik, evrende kendisine yer arayış, aidiyet sorunu, kentleşmenin getirdiği olumsuzluklar, teknolojinin birey üzerindeki etkisi, bireyin var olma çabası ve nostalji gibi temalara yer vermiştir” (Turan 2022: 107).

Yazarın bugüne kadar altı hikâyeli kitabı, bir romanı, iki inceleme ve araştırma kitabı, bir gezi yazısı ve iki derleme kitabı yayımlanmıştır. İki tane de ders kitabı niteliğinde eseri olan Seyhan, 2023 Ekim’inin son günlerinde vefat etmiştir.

Seyhan, tüm eserlerinde ağız unsurlarına yer verir. Başta kendi memleketi olan Amasya daha sonra ise çevre illerin (doğuda Tokat, güneyde Tokat ve Yozgat, batıda Çorum, kuzeyde Samsun) leksikal özellikleri kendisini eserlerinde gösterir. Seyhan’ın edebî eserlerinde ağız özelliklerine yer vermesinin sebebi doğup büyüdüğu Amasya ve civarında kullanılan sözcüklerin yitip gitmemesi ve bu sözcüklerin sadece konuşma dilinde kalmaması, bununla beraber yazı dili içinde de yaşaması gerektiğini düşünür. Bu durumu Seyhan, Duygu Aksoy’la yaptığı söyleyişde řu şekilde açıklar:

“Kullandığım (o ‘yabancı’ gibi duran) kelimeler, Anadolu’da yaşayan öz Türkçe kelimeler. Bu kavram (öz Türkçe) sabıkalı ve yıpranmış bulunuyorsa ben “özbeöz” Türkçe kelimeler diyeyim haydi. Yaşayan Türkçemize bu kelimelerin girmesini arzu ediyorum ve bu kelimeleri bilinçli kullanıyorum. Bu, bir dayatma olarak algılanmamalı; teklif olarak algılanmalı. Okuduğum yazarlardan bazen benim de hiç duymadığım kelimeler çıkabiliyor. Mesela İhsan Oktay Anar’ı okurken karşılaştığım yeni kelimeler oluyor. Rasim Özdenören’i özenle okurum; bazen onun eserlerinde de duymadığım kelimelerle karşılaşabiliyorum” (Aksoy 2016).

Bu çalışmanın amacı, Seyhan’ın edebî eserlerinde yer vermiş olduğu “Anadolu’da yaşayan öz Türkçe kelimeleri” tespit etmek ve bu kelimelerin “hem sözlük bilimi hem de ağız bilimi açısından” (Aydın 2008: 101) değerlendirmektir. Bu tespit ve değerlendirme neticesinde Türk dilinin ne kadar zengin olduğunu bir defa daha bu makalede ispatlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, Recep Seyhan’ın 2018 yılında basılan *Azazil’in Kapısında* adlı eserinde söz varlığındaki ağız unsurları alfabetik sırayla verilmiştir. Metnin tam ve doğru anlaşılabilmesi için sözcüklerin hem sözlükteki anlamı hem de bağlamdaki anlamı dikkate alınarak karşılığı verilmiştir. Bu yüzden tespit edilen sözcüğün anlamı bağlam çerçevesinde öncelikle *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*’nde geçen anlamıyla değerlendirilmiştir. Metinde kullanılan bazı sözcüklerin anlamının hangi duruma uygun düşeceğine dair bilgilere ulaşma konusunda *Derleme Sözlüğü*’nün yetersiz kaldığı noktada yöredeki kullanım bilgisine ihtiyaç duyulmuş ve bunu doğru sonuçlandırabilmek adına da yazarın bizzat kendisiyle iletişime geçilmiştir. Bu husus, makale içinde dipnot verilerek gösterilmiştir. Sözcüğün anlamı verildikten sonra eserde geçen anlamının kullanıldığı iller *Derleme Sözlüğü* esas alınarak verilmiştir. Bu illerin fazla olması durumunda bu sayı beş ile sınırlandırılmıştır. Bu aşamadan sonra tespit edilen sözcük zihinde somutlaşması adına eserde geçtiği cümleyle tanımlanarak verilmiştir. Ayrıca tespit edilen sözcükler üç başlık altında toplanmıştır: *Derleme Sözlüğü*’nde Geçen Sözcükler, Hem *Derleme Sözlüğü*’nde hem de *Türkçe Sözlük*’te Geçen Sözcükler, *Derleme Sözlüğü*’nde Geçmeyen veya Farklı Anlamda Verilen Sözcükler.

1. *Derleme Sözlüğü*’nde Geçen Sözcükler

alaf: Alev (Afyonkarahisar, Isparta, Amasya, Tokat, Yozgat...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1963a: 182b).

“*Derin bir uykudan benirleyerek uyanma sonrasını andırıyordu yüzler ve bu yüzleri tek tek tarayan, sesi kulakları silip sinelere ulaşan hisri bir alaf vardı orta yerde*” (Seyhan 2018: 26).

april: Nisan ayı (Amasya, Zonguldak, Kastamonu, Çorum, Samsun...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1963a: 290a).

“*Ömrün aprilunda mutuna ermeden gitti vay!*” (Seyhan 2018: 28)

benirle-: Őařkınlıkla karışık korku duymak, irkilmek, ũrkemek, uykudan sıçrayarak korku ile uyanmak, afallamak, Őařırmak (Bolu, Kastamonu, Ankara) (Tũrkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1965: 628b).

“Derin bir uykudan **benirleyerek** uyanma sonrasını andırıyordu yüzler ve bu yüzleri tek tek tarayan, sesi kulakları silip sinelere ulaşan hışırtılı bir alaf vardı orta yerde” (Seyhan 2018: 26).

bögelek: Sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği (Kastamonu, Amasya, Ordu, Maraş, Hatay...) (Tũrkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1965: 759b)

“Kendisine burs temin eden Efendi’nin coşkulu zikir meclislerine katıldığı o günlerin kareleri, yıllar sonra bile Adem’in kapısını bazen izinsiz çat kapı çalıverirdi; fakat o, yazları, ikinin biri insanın gözüne girmeye çalışan yeşil kanatlı **bögelek** gibi beynine musallat olan bu görüntüleri, o arsız yaz sineğini kovalar gibi çabucak savardı zihninden” (Seyhan 2018: 36)

burkaç: Dolaşık, çapraşık, eğri büğrü, eğri (Denizli, Amasya, Ordu, Eskişehir, Giresun...) (Tũrkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1965: 799a).

“Gerilmiş bir sessizliğin sarkacında asılı kalmış bir yürek **burkacıydı** hissedilen” (Seyhan 2018: 25).

eğrek: Hayvanların toplandığı yer (Afyon, Çorum, Samsun, Amasya ve köyleri, Giresun...) (Tũrkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1972a: 1682a).

“O sırada bütün bir köye; evlerin saçaklarına, avlu girişlerine, kapı eşiklerine, köy içindeki tozlu yollara, hayvan **eğreklerine**, asırlık dut ağaçlarının dallarına, tavuk pineklerine, seren böğürlerine, samanlık diplerine katmanlı kavisler çizerek yayılan o sessizliğin tanımsız sesini herkes duydu” (Seyhan 2018: 24-25).

evsele-: Tahılın içindeki yabancı cisimleri evsecek denilen kap içinde savurarak temizlemek (Burdur, Denizli, Bolu, Samsun, Yozgat...) (Tũrkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1972a: 1814b).

“Sonra pirinci **evseleyerek** ‘Özel müşterilerimiz için ayırdıklarımızdan... Bunu tavsiye ederim. Bu daha kaliteli; üstelik fiyatı da aynı.’ diyor; pirinci birinci sınıf gibi gösteriyordu” (Seyhan 2018: 50).

firek: Asma kilit (Tokat, Bolu, Burdur, Sivas, Maraş...) (Tũrkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1972a: 1868b).

“Dış kapının bozulan **fireği** için nalbur Ercan’a uğranacak; dönüşte ayakkabıcı Selami’den sipariş verilen ayakkabılar alınacak” (Seyhan 2018: 117).

girebi: Küçük otsu bitkileri kesmeye yarayan ucu kanca gibi bir çeşit küçük balta (Samsun, Tokat, Amasya, Ordu, Kocaeli...) (Tũrkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1972b: 2080a-b).

“Elinde bir Şey vardı; onu malzeme setinin üzerine bıraktı. Bunun sapsız bir **girebi** olduğunu görünce gerecin kırılan burnunu yaptırdığını anladım” (Seyhan 2018: 8).

gönen-: Mutlu ve rahat bir hayat yaşamak (Afyon, Uşak, Sivas, Samsun, Amasya...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1972b: 2154b).

“Bunu gerçekleştirdiğim ölçüde varlığımın farkına varılacak ve ben gönendirilecektim” (Seyhan 2018: 63)

ışmar et-: İşaret etmek (Bolu) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1974: 2497b).

“Hoca efendi, yönü cemaate dönük olarak sorgulama için safların düzelmesini **ışmar etti**: sonra abdest alan birkaç kişinin de yetişmesini bekleme sürecine girildiğini ifade etmek için dikilerek, huzurundaki topluluğu; arka sıralardaki ve şadırvan tarafındaki hareketliliği gözleriyle taradı; yaklaşalım! diye ünledi sonra” (Seyhan 2018: s. 26).

kanruk: Aksi, ters (insan için) (Tokat) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1975: 2626b).

“Sonra, farkına varan ve ayırt eden kavrayışlardan uğrun olarak, maskeyle ya da eldivenle kapatılmış işlerin bilgisine sahip bulunan **kanruk** adamlardan medet umdu” (Seyhan 2018: 165).

kıynaşık: Az açık, aralık (Isparta, Denizli, Manisa, Amasya, Ordu...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1975: 2858a-b).

“Kapı **kıynaşık** durumdaydı” (Seyhan 2018: 12).

kikirde-: Gevrek gevrek gülmek (Tokat, Giresun, Erzurum, Niğde, Denizli...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1975: 2870b).

“Gençler önce birbirlerine bakiştılar; sonra patlamamak için kendilerini zor tuttular. Çoğu da avuçlarına **kikirdedi**” (Seyhan 2018: 43).

pinek: Tünek (Balıkesir, Çorum, Amasya, Ordu, Erzurum...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1977: 3455b).

“O sırada bütün bir köye; evlerin saçaklarına, avlu girişlerine, kapı eşiklerine, köy içindeki tozlu yollara, hayvan eğreklerine, asırlık dut ağaçlarının dallarına, tavuk **pineklerine**, seren böğürlerine, samanlık diplerine katmanlı kavisler çizerek yayılan o sessizliğin tanımsız sesini herkes duydu” (Seyhan 2018: 24-25).

“Pinek” sözcüğü, *Türkçe Sözlük*’te geçmemesine rağmen bu sözcükten türemiş olan pinekleme ve pinekleme sözcükleri yer alır.

sokurdan-: Söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek (Tokat, Niğde, Isparta, Burdur, Kütahya...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 3658b).

“Onu kendileriyle meşgul olmaya her defasında müsait bulmayanlar ya da her gelişlerinde kapısını kapalı bulanlar bir geldiler iki geldiler; üçüncüsünde ‘seninle mi uğraşacağız kardeşim.’ diye **sokurdanarak** birer ikişer kapıdan ayrıldılar” (Seyhan 2018: 39).

suğ-: Sessizce içine kapanmak, sinmek (Amasya, Niğde, Nevşehir, İçel) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 3689a).

“Ayaklarının ucuna bakıp **suğdum** sadece; sonra kuyruğunu kısıtıp uzaklaşan bir it gibi ardına bakmadan uzaklaştım oradan” (Seyhan 2018: 49).

süngüt: Suyun buharlaşmasından sonra geriye kalan kireç, tortu (Amasya, Çorum, Samsun, Giresun, Sivas) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 3715b).

“İnsanlar içimde boy veren ayrık otlarını, üzerine çizgi çekilen kelimeleri, incelen ipleri, **süngüt** bağlayan kireçli duvarları çoğaltıyorlar; iyileşmeye yüz tutmuş, kuruyup kavlayan yaralarımı tahriş ederek sürekli gençleştiriyorlardı” (Seyhan 2018: 73).

üflük: Islık (Samsun, Amasya, Ordu, Sivas, Kütahya...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1979: 4058b).

“Yüzünü buruşturdu; eski zamanlardan kalma bir alışkanlığı nüksetti; etrafında birinin duyup duymadığını da kontrol ederek kısa süre ezgili bir **üflük** çaldı” (Seyhan 2018: 35).

yağır: Yağlı kir, yağ lekesi (Amasya, Kayseri, Burdur, Denizli, Bilecik...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 4120a).

“Sabahın erken saatlerinde, iki saattir belirli bir yoğunlukta yağın yağmurla kulaklarına su kaçan şehir, gecenin **yağır** bağlamış kirlerinden arınmıştı da gündüzün kucağına sığınmıştı sanki” (Seyhan 2018: 165).

yaşmak: Başla birlikte yüzü, ağzı kapatan örtü (Yozgat, Kütahya) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 4197b).

“Kadınlar cami avlusunun kapı girişi tarafında sokağa taşacak şekilde **yaşmaklarını** burunlarına çekmiş olarak bekliyorlardı” (Seyhan 2018: 26).

yiti: Çok acı ya da ekşi (Samsun, Amasya, Ordu, Giresun, Sivas...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 4281a).

“Gazete atıkları, mukavva, plastik bidon, boş yağ tenekeleri, pet şişe vb. atıklardan yayılan **yiti** ve keskin bir koku geldi burnuma” (Seyhan 2018: 118).

zipçi: Ağaç kabuğundan yapılan düdük (Kastamonu, Denizli) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 4389a).

“Sahip olduğum tek eşya diye yanımdan ayırmadığım ve babamın ‘kaybetme!’ uyarısıyla verdiği o çakıyla duvar diplerinde siftindiğim, nisan söğütlerinden **zipçi** yaptığım; ırmağın kenarındaki kavlağan ağaçlarının gölgesinde uyduğum; sokaklarında dövüştüğüm, bıçaklandığı, çocuk yaşta karakoluyla tanıştığım o kasabayı terk edeli yıllar oldu” (Seyhan 2018: 49).

2. Hem Derleme Sözlüğü’nde hem de Türkçe Sözlük’te Geçen Sözcükler

çenile-: Köpek can açısından havlamak, haykırmak (Afyon, Eskişehir, Amasya, Tokat, Yozgat...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1968: 1138b).

“Çocuklardan büyükçe olanı, aracın altından hayvanı dışarı çıkarmak için son bir hamle ile sopasını kullanınca **çenilediğini** işitti hayvanın” (Seyhan 2018: 117).

“Çenile-” sözcüğü, ağızlardan ölçünlü dile taşınarak *Türkçe Sözlük*’te “Canı yanan köpek ağlar gibi acı acı ses çıkarmak” anlamı ile verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 521a).

gev-: Ağızda katı bir şey çiğnemek, geniş getirmek (Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Sivas...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1972: 2013a).

“Keçiler aynalı camları **geviyor**” (Seyhan 2018: 168).

Bu sözcük, ağızlardan ölçünlü dile aynı anlam verilerek taşınmıştır (Türkçe Sözlük 2011: 938a).

göver-: Vurma ya da çarpma sonunda vücudun herhangi bir yeri morarmak, çürümek (Denizli, Bolu, Kayseri, Erzincan, Artvin...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1972: 2169b).

“Çocuk, bir süre yüzü **gövermiş** olarak müheykel vaziyette öylece kaldı” (Seyhan 2018: 28).

“Göver-” sözcüğü ağızlardan ölçünlü dile taşınarak *Türkçe Sözlük*’te “morarmak” anlamı ile verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 976a).

hamamcı ol-: Düş azmak (Niğde) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1974: 2263b).

“Yani ihtilam; halk dilinde **hamamcı olmak** denir” (Seyhan 2018: 90).

“Hamamcı ol-” birleşik fiili, *Türkçe Sözlük*’te argo bir ifade olarak “boy abdesti alması gerekme” şeklinde geçer (Türkçe Sözlük 2011: 1037b).

kavlağan: Çınar ağacı (Bolu, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1975: 2689b).

“Sahip olduğum tek eşya diye yanımdan ayırmadığım ve babamın ‘kaybetme!’ uyarısıyla verdiği o çakıyla duvar diplerinde siftindiğim, nisan söğütlerinden zipçi yaptığım; ırmağın kenarındaki **kavlağan** ağaçlarının gölgesinde uyuduğum; sokaklarında döviştüğüm, bıçaklandığı, çocuk yaşta karakoluyla tanıştığım o kasabayı terk edeli yıllar oldu” (Seyhan 2018: 49).

“Kavlağan” sözcüğü ağızlardan ölçünlü dile taşınarak *Türkçe Sözlük*’te “çınar ağacı” anlamı ile verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 1357b).

masat¹: Bıçak vb. kesici araçları bilemekte kullanılan kayış ya da hileyi taşı (Sivas, Kayseri).

“Çakıları **masatlamak** için farklı ebatlarda bileyi taşları, daha sonraları polimer **masatları** vardı” (Seyhan 2018: 54).

¹ *masat* madde başı bu anlamıyla *Güncel Türkçe Sözlük*’te mevcut *Derleme Sözlüğü*’nde çevrim içi olarak verilmiştir.

Arapça kökenli olan “masat” sözcüğü hem ağızlarda hem de ölçünlü dilde masat biçiminde kullanılır. 2023’te güncellenen *Güncel Türkçe Sözlük*’teki anlamı “Bıçak, orak, tırpan vb.ni bilemeye yarayan, çelikten yapılmış, çubuk biçiminde araç”; 2011 yılında basılan *Türkçe Sözlük*’teki anlamı ise “Bıçak bilemeye yarayan, çelikten çubuk biçiminde araç” şeklinde verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 1631a).

masatla²-: Bilemek (Muğla).

“Çakıları masatlamak için farklı ebatlarda bileyi taşları, daha sonraları polimer masatları vardı” (Seyhan 2018: 54).

Arapça kökenli “masat” sözcüğünün isimden fiil yapan /+IA-/ ekini alıp Türkçeleşmesi sonucu dile kazandırılan “masatlamak” sözcüğü, 2023’te güncellenen *Güncel Türkçe Sözlük*’te geçtiği gibi çevrim içi *Derleme Sözlük*’te de geçer. 2011’de basılan *Türkçe Sözlük*’te madde başı olarak yer almazken *Güncel Türkçe Sözlük*’te “Masat veya benzeri bir şeyle bıçak, orak, tırpan gibi aletleri bilemek” anlamı ile verilmiştir.

pörtle-: Göz çeşitli nedenlerle açılmak, dışarıya doğru fırlamak (Kastamonu, Samsun, Amasya, Ordu, Sivas...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1977: 3480b).

“İkimizin de göz bebeği yerinden oynamış, gözlerimizin akı meydana çıkmıştı; gözlerimiz dağ alıcı gibi göverip pörtlemişti ve görme yeteneğini tümüyle kaybetmişti.”

“Pörtle-” sözcüğü “Göz, çeşitli sebeplerle açılmak, dışarıya doğru fırlamak” anlamıyla *Türkçe Sözlük*’te verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 1944a).

siftin-: Zaman geçirmek, oyalanmak (Amasya, Denizli, Bilecik, Kırşehir, Niğe...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1978: 3630a).

“Sahip olduğum tek eşya diye yanımdan ayırmadığım ve babamın ‘kaybetme!’ uyarısıyla verdiği o çakıyla duvar diplerinde siftindiğim, nisan söğütlerinden zipçi yaptığım; ırmağın kenarındaki kavlağan ağaçlarının gölgesinde uyuduğum; sokaklarında dövüştüğüm, bıçaklandığı, çocuk yaşta karakoluyla tanıştığım o kasabayı terk edeli yıllar oldu” (Seyhan 2018: 49).

Bu fiil, ağızlardan ölçünlü dile taşınarak *Türkçe Sözlük*’e “Oyalanmak, vakit geçirmek” anlamında verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 2108a).

uğrun: Gizli (Amasya, Çorum, Samsun, Isparta, Sivas...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1979: 4028a).

“Bunlardan sonuncusu, bu kente geldiğim yıllarda, selatin camilerinden birinin duvarları dibinde, güvercinlere atılmış ekmeklerin en büyüklarını kimseye

² *masatla-* madde başı bu anlamıyla *Güncel Türkçe Sözlük*’te mevcut *Derleme Sözlüğü*’nde çevrim içi olarak verilmiştir.

çaktırmadan aşırıp şadırvanda gizlice yıkandıktan sonra kuytu mekânlarda iştahla ve insanlardan saklayarak uğrun yiyişimdi” (Seyhan 2018: 74).

Bu sözcük, *Türkçe Sözlük*’te “gizlice” anlamı ile verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 2411b).

ünle- Seslenmek (Isparta, Manisa, Kütahya, Çorum, Balıkesir...) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1979: 4066b).

“Hoca efendi, yönü cemaate dönük olarak sorgulama için safların düzelmesini işmar etti: sonra abdest alan birkaç kişinin de yetişmesini bekleme sürecine girildiğini ifade etmek için dikilerek, huzurundaki topluluğu; arka sıralardaki ve şadırvan tarafındaki hareketliliği gözleriyle taradı; yaklaşalım! diye ünledi sonra” (Seyhan 2018: 26).

“Ünle-” fiili, 2011’de basılan *Türkçe Sözlük*’te “Yüksek sesle çağırmak” anlamları ile verilirken 2023’te güncellenen *Güncel Türkçe Sözlük*’te “seslenmek” anlamı ile verilmiştir (Türkçe Sözlük 2011: 2447a).

3. Derleme Sözlüğü’nde Geçmeyen veya Farklı Anlamda Verilen Sözcükler

höykür- İçi acıyla dolan bir insan birden kendisini bırakarak yüksek sesle ağlamaya başlamak.

“Gözün çıksın İstanbul; yavrumu elimden aldın!’ dedi, sonra avuçlarına höykürdü kadın” (Seyhan 2018: 90).

Derleme Sözlüğü’nde on farklı anlam, eserde geçen bu anlamı tam olarak karşılamaz.

kavas: Köylük yerlerde büyük ağabeyin yanı başında yetişen yeni yetme.

“Gördüklerimi anlamaya çalışan tarayıcı bakışlarımdan huy kapmış olmalı ki ‘Doğru çalışmıyor, kaytarıyor bu kavas.’ diyerek işime son vermişti” (Seyhan 2018: 50).

“Kavas” sözcüğü, *Güncel Türkçe Sözlük*’te “1. Elçilik veya konsolosluklarda görev yapan hizmetli. 2. Banka, patrikhane, otel vb. yerlerde hizmetli veya koruma görevlisi. 3. Elçilik ve konsolosluklarda koruma görevlisi” anlamları ile verilirken *Derleme Sözlüğü*’nde “aptal, budala” anlamlarıyla verilmiştir. Fakat eserde geçen kavas sözcüğü, adı anılan sözlüklerdeki anlamları ile verilmemiştir.

uğunma: Kişi veya hayvanın herhangi bir can yakıcı acıdan sonra bir süre daha onun etkisiyle sızlanması.

“‘Bir şey yok.’ dedi kadın, ‘bir uğunma, kısa baygınlık... Şimdi geçer’” (Seyhan 2018: 28).

“Uğunma” sözcüğü *Derleme Sözlüğü*’nde madde başı olarak yer almaz.

kesmik: Isırılmış bir meyvenin posası.

“Başka bir zaman, peçeteye sarılmış elma *kesmiğini* de gördük” (Seyhan 2018: 106).

Bu sözcük, *Derleme Sözlüğü*'nde bu anlamıyla yer almaz.

4. Sonuç

Türk edebiyatı içerisinde toplumcu gerçekçi çizgide olduğu ifade edilen çoğu sanatçının eserlerinde ağız unsurlarını kullanarak topluma yaklaşmayı ve eserlerine gerçekçilik kazandırmayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda da sanatçılar, halka halkın diliyle ulaşmaya çalışır. Nitekim topluma sundukları eserlerin daha net anlaşılmasını ve toplumsal çabayla halka daha çok yaklaşılması gerektiğini savunan toplumcu gerçekçi sanatçılar -Köy Enstitülu yazar ve şairler de dâhil-, bu amaçlarını eserlerinde anlatılan yörenin ağız özelliklerini kullanarak sergiler. Fakat hemen hemen bütün eserlerinde Anadolu ağızlarının örneklerine rastladığımız Recep Seyhan'ın toplumcu gerçekçi çizgide ilerleyen sanatçılardan farklı olduğu görülür ve bu farklılık, hikâyelerinin hem muhteva hem de işleyiş biçimine yansır. Çünkü Seyhan, eserlerini okura sunarken amacı toplumsal faydanın yanında estetik yönden modernizmin ve geleneğin harmanlaşmasına katkı sağlamaktır. Seyhan, edebî eserlerinde ağız unsurlarına kendi deyimiyile “özbeöz Türkçe” sözcüklere kasıtlı olarak yer verir. Bu sözcüklerin ölçünlü Türkçeye girmesini arzu ettiği için bunu eseriyle bir öneri olarak sunar.

Çalışmada Recep Seyhan'ın 2018 yılında yayımlanan *Azazil'in Kapısında* adlı hikâye kitabı, içinde barındırdığı ağız unsurları bakımından yalnızca söz varlığı açısından değerlendirilmiştir. Eserde geçen sözcüklerin anlamı, kullanıldığı illere göre farklılık gösterse de Seyhan'ın eserinde yer verdiği bu sözcüklerin sadece doğum yeri olan Amasya'da kullanılmayıp birçok bölgede aynı anlamda kullanıldığına şahit olunur. Nitekim Seyhan, Anadolu'ya ayrı bir ehemmiyet verir ve Anadolu'yu eserlerinin ülkesi olarak görür.

Eserde ağız unsurlarına ait sözcük sayısı 38'dir. Bu sayının 23'ü *Derleme Sözlüğü*'nde geçen sözcüklere, 11'i hem *Derleme Sözlüğü*'nde hem de *Türkçe Sözlük*'te geçen sözcüklere, 4'ü de *Derleme Sözlüğü*'nde geçmeyen veya *Derleme Sözlüğü*'nde verilen anlamdan farklı bir anlamda kullanılan sözcüklere aittir. Üçüncü gruptaki sözcüklerin anlamlarıyla beraber *Derleme Sözlüğü*'ne eklenmesiyle sözlükteki eksiklik giderilebilir.

Ayrıca tespit edilen sözcüklerin kullanıldığı illere bakıldığında yalnızca Amasya ve civarında kullanılmayıp daha geniş bölgede Anadolu'nun birçok yöresinde kullanıldığı görülür. Edebî metinlerde farklı ağız unsurları bir arada kullanılabilir. Çalışmada da görüldüğu üzere yalnızca *Derleme Sözlüğü*'nde geçen sözcüklerin kullanım alanı Amasya ve çevre illerle sınırlı kalmaz. Bununla beraber hem *Derleme Sözlüğü*'nde hem de *Türkçe Sözlük*'te yer alan 11 sözcüğün zaman içinde ihtiyaç dâhilinde ağızlardan ölçünlü dile geçtiği sonucuna da varılabilir. Ayrıca eserde geçmesine rağmen *Derleme Sözlüğü*'nde geçmeyen ve *Derleme Sözlüğü*'ne madde başı olarak alınması gereken 4 sözcüğün varlığından da

bahsetmek mümkündür. Bu sözcüklerin de sözlüğe eklenmesi sözlükteki eksikliğin giderilerek sözlüğün daha da zenginleşmesine katkıda bulunabilir.

Eserlerde ağız kullanımının dilin gelişmesine katkı sağlayacağı apaçıktır. Bu minvalde yapılan çalışmalar, hem ağızların söz varlığını ortaya çıkarmada hem de dilin söz varlığının zamanla eriyip yok olmasına karşı yazılı kaynaklardaki varlığının devamı açısından önemli bir rol oynar.

5. Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- AKSAN, Doğan (2020). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara: Bilgi.
- AKSOY, Duygu (12.4.2016). *edebistan*. 1.2.2024 tarihinde edebistan: <https://edebistan.com/soylesiler/recep-seyhan-la-soylesi> adresinden alındı.
- AYDIN, Mehmet (2008). Elbistanca Bir Sözlük ve Tahsin Yücel'in Dönüşüm'ündeki Hikâyeler. *Türkiye Türkçesi Ağızları Çalıştayı Bildirileri* (s. 101-106). Şanlıurfa: Türk Dil Kurumu.
- BURAN, Ahmet (2002). Konuşma Dili Yazı Dili İlişkileri ve Derleme Faaliyetleri. *Türkbilgi*, 4, 97-104.
- DEMİR, Nurettin (2009). Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı Hakkında Bir Ön Çalışma. *Bernt Brendemoen Armağanı* (s. 97-108). içinde Oslo: Novus forlag.
- ERGIN, Muharrem (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- GÖZTAŞ, Gülbeyaz (2017). Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı: Bekir Yıldız Örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(42), 113-134.
- SEYHAN, Recep (2018). *Azazil'n Kapısında*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat .
- TURAN, İsmail (2022). Recep Seyhan'ın Eserlerinde Nesnel Dünyası. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (24.7.2023) <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt I). (1963). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt II). (1965). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt III). (1968). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt VI). (1972b). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt V). (1972a). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt VII). (1974). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt VIII). (1975). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt IX). (1977). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt X). (1978). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (Cilt XI). (1979). Ankara: Türk Dil Kurumu.